

دانشگاه بوعلی سینا

دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی

پایان‌نامه برای دریافت درجه‌ی کارشناسی ارشد در رشته‌ی

زبان و ادبیات عربی

عنوان:

سیمای پیامبر ﷺ در شعر شاعران مهجر

استاد راهنما:

دکتر فرامرز میرزایی

استاد مشاور:

سید حسن سید فاتحی

۱۳۸۶ / ۱۲ / ۵

پژوهشگر:

مصطفی زاهدی

بهمن‌ماه ۱۳۸۶

۷۰۵۱۸

وزارت اطلاعات ایران
تعمیرات

«لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ». سورة توبه (آیه ۱۲۸ و ۱۲۹)

(همانا پیامبری از جنس شما (نوع بشر) برای هدایت خلق آمد که (از فرط محبت و نوع پروری) فقر، فلاکت، پریشانی و جهل شما بر او سخت می‌آید و بر آسایش و نجات شما بسیار حریص و بر مومنان رووف و مهربانست. (ای رسول) هر گاه مردم مقام تو را نشناخته و از تو روی گردانیدند بگو خدا مرا کافی است که جز او خدایی نیست من بر او توکل کردم و اوست (خدای جهان) و پروردگار بزرگ عرش).

(ترجمه‌ی الهی قمشه‌ای)

همه امتیازهای این پایان نامه به دانشگاه بوعلی سینا تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب پایان نامه در مجلات، کنفرانسها و یا سخنرانیها، باید نام دانشگاه بوعلی سینا (یا استاد یا اساتید راهنمای پایان نامه) و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

در ستایش حضرت رسول ﷺ

سرو نباشد به اعتدال محمد	ماه فرو ماند از جمال محمد
در نظر قدر با کمال محمد	قدر فلک را کمال و منزلتی نیست
لیله‌ی اسری شب وصال محمد	وعده‌ی دیدار هر کسی به قیامت
آمده مجموع در ظلال محمد	آدم و نوح و خلیل و موسی و عیسی
روز قیامت نگر مجال محمد	عرصه‌ی گیتی مجال همت او نیست
بو که قبولش کند بلال محمد	و آنهمه پیرایه بسته جنت فردوس
تا بدهد بوسه بر نعال محمد	همچو زمین خواهد آسمان که بیفتد
نور نتابد مگر جمال محمد	شمس و قمر در زمین حشر نتابد
پیش دو ابروی چون هلال محمد	شاید اگر آفتاب و ماه نتابند
خواب نمی‌گیرد از خیال محمد	چشم مرا تا به خواب دید جمالش
عشق محمد بس است و آل محمد	سعدی اگر عاشقی کنی و جوانی

(سعدی)

«آموخته‌ام»

آموخته‌ام که راه رفتن کنار پدرم در یک شب تابستانی در کودکی، شگفت‌انگیزترین چیز در بزرگسالی است.

آموخته‌ام که زندگی مثل یک دستمال لوله‌ای است، هر چه به انتهایش نزدیکتر می‌شویم، سریعتر حرکت می‌کند.

آموخته‌ام که پول شخصیت نمی‌خرد.

آموخته‌ام که تنها اتفاقات کوچک روزانه است، که زندگی را تماشایی می‌کند.

آموخته‌ام که خداوند همه چیز را در یک روز نیافرید، پس چه چیز باعث شد که من بیندیشم، که می‌توانم همه چیز را در یک روز به دست بیاورم.

آموخته‌ام که چشم پوشی از حقایق، آنها را تغییر نمی‌دهد.

آموخته‌ام که این عشق است که زخم‌ها را شفا می‌دهد نه زمان.

آموخته‌ام که وقتی با کسی روبرو می‌شویم، انتظار لبخندی جدی از سوی ما را دارد.

آموخته‌ام که هیچ کس در نظر ما کامل نیست، تا زمانی که عاشق بشویم.

آموخته‌ام که زندگی دشوار است، اما من از او سخت‌ترم.

آموخته‌ام که فرصت‌ها هیچ گاه از بین نمی‌روند، بلکه شخص دیگری فرصت از دست داده‌ی ما را تصاحب خواهد کرد.

آموخته‌ام که آرزویم این است، قبل از مرگ مادرم، یکبار به او بیشتر بگویم دوستش دارم.

آموخته‌ام که لبخند ارزانترین راهی است که می‌شود با آن، نگاه را وسعت داد.

آموخته‌ام که نمی‌توانم احساسم را انتخاب کنم، اما می‌توانم نحوه‌ی برخورد با آنرا انتخاب کنم.

آموخته‌ام که همه می‌خواهند روی قله‌ی کوه زندگی کنند، اما تمام شادی‌ها و پیشرفت‌ها وقتی رخ می‌دهد که در حال بالا رفتن از کوه هستید.

آموخته‌ام که بهترین موقعیت برای نصیحت در دو زمان است: وقتی که از شما خواسته می‌شود،

و زمانی که درس زندگی دادن فرا می‌رسد.

آموخته‌ام که کوتاهترین زمانی که من مجبور به کار هستم، بیشترین کارها و وظایف را باید

انجام دهم.

الإهداء ..

إلى الذي قال الله تعالى فيه:

"عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ" [التوبة ١٢٨]

"إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ" [الحجر ٩٥]

"وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ" [الأنبياء ١٠٧]

"إِنَّكَ صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ" [الزخرف ٤٣]

"وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ" [القلم ٤]

و تقديم به:

دستان بينه بستهي پدره،

الههه مهر، مادر عزيزه

و فواهر و برادران مهربانه،

که وجودشان نوازشگر روح من است.

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس بی‌منتها خدایی که توانایی خواندن و نوشتن را به من بخشید و نعمت سلامتی را به بنده ارزانی داشت، تا بتوانم گامی هر چند کوچک در جهت توسعه‌ی علم و دانش بردارم.

اینک که توفیق تهیه و تدوین این مجموعه‌ی ناچیز را یافته‌ام، بر خود واجب می‌دانم از تمامی سرورانی که در این مدت یاری‌ام کرده‌اند، تشکر نمایم:

استاد راهنمای بزرگوار! جناب آقای دکتر فرامرز میرزایی، از زحمات و تلاش‌های گرانقدر شما تشکر و قدردانی نموده، آرزوی توفیق و سربلندی روز افزون شما را از خداوند منان خواستارم.

استاد مشاور محترم! جناب آقای سید حسن سید فاتحی، زحمات بی‌دریغ و پدران‌هی شما را سپاس گفته، برایتان از صمیم قلب آرزوی موفقیت و بهروزی دارم.

از اساتید داور محترم؛ جناب آقای دکتر علی نظری و دکتر صلاح الدین عبدی که زحمت داوری این پایان‌نامه را کشیده‌اند، تشکر می‌نمایم.

بر خود واجب می‌دانم که از دیگر اساتید گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه قم، آقایان: دکتر نادر نظام‌تهرانی، دکتر شیروی، دکتر ایروانی‌زاده، دکتر طهماسبی، دکتر مصطفوی، دکتر محلاتی، دکتر جنتی‌فر، دکتر معصومی و جناب آقای شهیدی که در دوره‌ی کارشناسی در محضرشان کسب دانش نموده‌ام، قدردانی نمایم.

همچنین از پدر و مادر عزیز و خواهر و برادران مهربانم که شرایط پیشرفت در مراحل زندگی و علمی را با وجود مشکلات بسیار، برایم فراهم نموده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم و از خداوند منان برای همه‌ی آنها، موفقیت و سربلندی را خواهانم.

از دوستان خوب و عزیزم نیز که همیشه در یاد و خاطر من خواهند ماند کمال تشکر را دارم.

نام خانوادگی: زاهدی	نام: مصطفی
عنوان: پایان نامه: سیمای پیامبر ﷺ در شعر شاعران مهجر	
استاد راهنما: دکتر فرامرز میرزایی	استاد مشاور: سید صبح سید فاتح
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: زبان و ادبیات عربی
دانشگاه: بوعلی سینا	دانشگاه: ادبیات و علوم انسانی
تاریخ دفاعیه: ۱۳۸۶/۱۱/۱۳	تعداد صفحه: ۱۴۶
واژه‌ها و کلیدها: سیمای پیامبر ﷺ، مهجر، شعر مهجر، شاعران مهجر	
چکیده:	
<p>یکی از جریان‌های مؤثر در ادبیات معاصر عرب، جریان ادبی شعر مهجر می‌باشد، جریانی که با توجه به پیدایش آن در سرزمین بیگانه، ارتباط خود را با شرق و اصالت عربی قطع نکرد. از چهره‌های دینی و فرهنگی که در شعر شاعران مهجر تجلی چشم‌گیری یافته است، شخص پیامبر ﷺ می‌باشد. از نکات جالب توجه در مورد شاعران مهجر این است که بیشتر آنان مسیحی بودند و بررسی بازتاب سیمای پیامبر ﷺ در شعر آنان، از اهمیت قابل توجهی برخوردار می‌باشد. شاعران مهجر بیشتر به جنبه‌های اخلاقی، دینی و تاریخی شخصیت پیامبر ﷺ پرداخته‌اند و از جنبه‌های اجتماعی او نیز غافل نبوده‌اند و از ایشان به عنوان عامل وحدت جهان عرب یاد کرده‌اند. در حقیقت با توجه به غلبه‌ی گرایش انسانی در شعر مهجر بازتاب شخصیت پیامبر ﷺ متناسب با اندیشه‌ی آنان است. این نشان دهنده‌ی این است، که پیامبر ﷺ فقط برای اسلام نیست، اگر او فقط برای اسلام و مسلمانان بود، زندگی افتخارآمیز و بی‌نظیر او چگونه می‌توانست، روح شاعران مسیحی مهجر را بیدار سازد.</p>	

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	مقدمه
۶	کلیات تحقیق
۷	۱) بیان مساله و سوالات تحقیق
۸	۲) فرضیه‌ها
۸	۳) روش تحقیق
۹	۴) سابقه و ضرورت انجام پژوهش
۹	۵) اهداف پژوهش
۱۰	۶) واژه‌های تحقیق
۱۲	فصل اول: ادب مهجر
۱۳	۱-۱) عوامل هجرت
۱۵	۱-۱-۱) عامل سیاسی
۱۶	۱-۱-۲) عامل اقتصادی
۱۶	۱-۱-۳) دستیابی به زندگی جدید
۱۷	۲-۱) پیدایش ادب مهجر
۱۹	۱-۲-۱) تأثیرپذیری از فرهنگ و تمدن غرب

۲۱	.....	۲-۲-۱ جایگاه ادب مهجر در ادبیات معاصر عرب
۲۳	.....	۳-۱ مشکلات هجرت
۲۵	.....	۴-۱ انجمن‌های ادبی مهجر
۲۶	.....	۱-۴-۱ انجمن قلم
۲۸	.....	۲-۴-۱ العصبية الاندلسية
۳۰	.....	۵-۱ تفاوت‌های اساسی میان شعر و شاعران در مهجر شمالی و جنوبی
۳۴	.....	۶-۱ توجه به اصالت عربی و شرقی، مهم‌ترین عامل تأثیرگذار بر ادب مهجر
۳۵	.....	۷-۱ ویژگی‌های ادب مهجر
۳۵	.....	۱-۷-۱ ویژگی ادب مهجر از لحاظ مضمون
۳۵	.....	۱-۱-۷-۱ ویژگی عاطفی
۳۶	.....	۲-۱-۷-۱ ویژگی قومی
۳۷	.....	۳-۱-۷-۱ انسان‌گرایی
۳۸	.....	۴-۱-۷-۱ جنین و عشق به وطن
۴۲	.....	۵-۱-۷-۱ تأمل (تفکر و ژرف اندیشی)
۴۳	.....	۶-۱-۷-۱ عشق به طبیعت و توصیف آن

۴۴	..... ویژگی ادب مهجر از لحاظ قالب و شکل (۲-۷-۱)
۴۵	..... وحدت عضوی (۱-۲-۷-۱)
۴۵	..... آزادی (۲-۲-۷-۱)
۴۵	..... آزادی از قید و بندهای قدیم (۱-۲-۲-۷-۱)
۴۶	..... آزادی دینی (۲-۲-۲-۷-۱)
۴۹	..... فضای دینی در مهجر شمالی و جنوبی (۸-۱)
۵۲	..... جبران خلیل جبران و کتاب «النبی» (۱-۸-۱)
۵۳	..... کتاب «النبی» جبران (۱-۱-۸-۱)
۵۶	..... رسالت ادب مهجر (۹-۱)
۵۷	..... رسالت انسانی (۱-۹-۱)
۵۸	..... رسالت قومی (۲-۹-۱)
۵۹	..... رسالت اجتماعی (۳-۹-۱)
۶۰	..... رسالت دینی (۴-۹-۱)
۶۲	..... رسالت محلی عربی (۵-۹-۱)

۶۳	فصل دوم: سیمای پیامبر در شعر شاعران مهجر
۶۴	۱-۲) فراخوانی (انعکاس) شخصیتهای موروثی در شعر معاصر عربی
۶۵	۱-۱-۲) رابطه شاعر معاصر با میراث
۶۶	۲-۱-۲) شخصیت موروثی پیامبر ﷺ
۶۸	۲-۲) سیمای پیامبر ﷺ در ادبیات عربی کهن
۶۹	۱-۲-۲) سیمای پیامبر ﷺ در قرآن
۷۰	۲-۲-۲) مدائح نبوی
۷۳	۱-۲-۲-۲) حسان بن ثابت
۷۵	۲-۲-۲-۲) کعب بن زهیر
۷۷	۳-۲-۲-۲) بوصیری
۸۰	۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر شاعران مهجر
۸۱	۱-۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر نصر سمعان
۸۷	۲-۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر زکی فنصل
۹۰	۳-۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر رشید سلیم الخوری (شاعر قروی)
۹۶	۴-۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر جورج صیدح

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۰۷	.....	۵-۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر الیاس قنصل
۱۱۶	.....	۶-۳-۲) سیمای پیامبر ﷺ در شعر الیاس فرحات
۱۲۰	.....	نتیجه گیری
۱۲۴	.....	خلاصه‌ی عربی (الملخص)
۱۲۷	.....	منابع
۱۳۶	.....	چکیده‌ی انگلیسی (Abstract)

مقدمه

مقدمه

امروزه کتاب‌های زیادی در مورد شعر معاصر عربی وجود دارد و هر ساله بیشتر و بیشتر می‌شود و شاید احساس شود که هر گونه تلاشی برای نوشتن از شعر معاصر عربی چیزی جز تکرار مکررات نیست. اما این اعتقاد چقدر از واقعیت به دور است! زیرا ادبیات پیوسته در حال پیشرفت و تکامل است. یک موضوع هر چند که جزئی باشد، می‌تواند افق‌های جدیدی را در پیش روی خوانندگان باز کند و در برابر موج انتقادات ایستادگی کند، همانطوری که شعر عربی معاصر با وجود مشکلاتی که نیروهای تقلید بر سر راهش قرار داده بودند، توانست به پیشرفت خود ادامه دهد.

یکی از مشکلات پژوهنده‌ای که قصد بازنگری شعر معاصر عربی را دارد، وجود گستردگی و تنوع در این زمینه است. اگر بخواهیم یک گزارش کامل از شعر معاصر عربی ارائه کنیم، باید یک بررسی کامل از شعر تمام کشورهای که در پیشرفت آن نقش داشته‌اند، انجام دهیم که این کار با توجه به گستردگی موضوعات و کشورها تقریباً غیر ممکن است. به خاطر این تنوع و گستردگی لازم است که یک پژوهش ادبی در دوره‌ی معینی باشد تا بازده بیشتری داشته باشد.

در ابتدا بر آن شدم تا به بررسی سیمای پیامبر ﷺ در ادب معاصر عربی پردازم، لیکن اندکی پس از ورود به بحث متوجه شدم، این کار به دلیل کلی بودن به پژوهشی زمان‌بر نیاز دارد و از ورود عمقی و دقیق به بحث می‌کاهد. لذا با مشخص شدن موضوع، شعر را به دلیل قدرت نفوذ و تأثیرگذاری بیشتر، فراگیری عموم مردم و عاطفه‌ی قوی برگزیدم.

اهمیت شعر و جایگاه آن در ادب از دیر باز مورد توجه ناقدان شعر و ادب بوده است. در گذشته این فن به دلایل بسیار از جمله ماندگاری در حافظه و دلپذیری آن، به دلیل داشتن طنین آهنگین، بر بسیاری از فنون دیگر عرب سروری داشته و به همین جهت آنچه از میراث شعری عرب به جای مانده، بر میراث نثری او برتری دارد. (خزعلی، ۱۳۸۳، ص ۱۳)

پژوهشگر منصف چاره‌ای جز اعتراف به عظمت پیامبر ﷺ ندارد، پیامبری که رسالت اسلام را بر دوش کشید و به آن بشارت داد و سختی‌های زیادی را در راه نشر اسلام متحمل شد و با صبر و استقامت، تمام دشمنان را ناامید کرد. او فرستاده‌ای در دین، فرمانده‌ای در جنگ، عالمی بلیغ و پیشوای مسلمانان بود و علاوه بر اینها دارای خلق و خویی نیکو بود، همانطوری که خداوند فرموده است: «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ». (قلم، ۴)

شخصیت پیامبر ﷺ از بیشترین و شایع‌ترین شخصیت‌های پیامبران در شعر معاصر عربی است، شخصیتی که در قصیده‌های شاعران معاصر جنبه‌های گوناگونی یافته است. یکی از این جنبه‌ها به کار بردن شخصیت پیامبر ﷺ به عنوان رمز کامل یک انسان عربی است که امت عربی را از دردها، ضعفها و سختی‌ها رهایی می‌بخشد.

پیامبر اسلام ﷺ، هدف نهایی خلقت است، اگر وجود مبارک ایشان نبود عالم چهره‌ی واقعی به خود نمی‌گرفت و پا به عرصه‌ی وجود نمی‌گذاشت و تنها با حضور فرخنده‌ی آن حضرت خلقت معنی پیدا می‌کرد. شخصیت ایشان از توجه و عنایت زیادی در نزد شاعران، از زمان طلوع فجر اسلام برخوردار می-

باشد و این عنایت و توجه در طول دوران مختلف ادامه یافته، که نشان از علاقه‌ی وافر مسلمان و غیر مسلمان به پیامبر ﷺ می‌باشد. شاعران مهجر نیز هر یک به فراخور دانش، استعداد و ذوق خویش در توصیف ایشان قلم زده‌اند و شعر سروده‌اند. این نشان دهنده‌ی این است که پیامبر ﷺ فقط برای اسلام نیست، اگر او فقط برای اسلام و مسلمانان بود، زندگی افتخار آمیز و بی‌نظیر او چگونه می‌توانست روح شاعران مسیحی مهجر، آن هم در آمریکا را بیدار و شعله‌ور سازد. اظهار ارادت نسبت به پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد ﷺ یکی از موضوعات شعر مهجر است و این قصیده‌های برگزیده از تعدادی از شاعران مهجر، با توجه به اختلاف در مذهب و دین، ناشی از قلب‌های سرشار از محبت نسبت به محمد مصطفی ﷺ است، که دلالت بر شرافت صاحبان آن دارد.

مشکل عمده‌ی این پژوهش، عدم دستیابی به منابع کافی به دلیل کمبود منابع شعر مهجر، بخصوص دیوان‌های شاعران آن، بوده است. لذا اینجانب در حد توان خود به بررسی سیمای پیامبر ﷺ در شعر شاعران مهجر پرداخته‌ام. این حرکت شعری که یکی از جریان‌های تأثیر گذار در شعر معاصر عربی است، در آمریکای شمالی و آمریکای جنوبی پدیدار شد و در حقیقت گامی به سوی تجربیات جدید در زندگی عرب‌ها بود.

این پایان‌نامه در دو فصل تهیه و تنظیم گردیده است. در فصل اول ادب مهجر را از مراحل آغازین هجرت مورد بررسی قرار داده‌ایم. در ابتدا لازم بود قبل از ورود به بحث اصلی ادب مهجر به طور کامل تشریح شود، تا خوانندگان با آگاهی کامل نسبت به ادب مهجر وارد فصل بعدی شوند. ما در این فصل

عوامل هجرت، پیدایش ادب مهجر، مشکلات هجرت، ویژگی‌های ادب مهجر و بسیاری از بحث‌های ضروری را مورد بررسی قرار داده‌ایم.

در فصل دوم ابتدا به جمع‌آوری شعرهای مورد نیاز پرداختیم و پس از مطالعه‌ی دقیق شعرهای جمع‌آوری شده، هر شاعر را با مجموعه‌ی شعرش تحت عنوانی نام‌گذاری کردیم و بعد از برگرداندن شعرها به فارسی، در پایان هر قسمت در حد توان به تحلیل شعرها پرداختیم. با این امید که توانسته باشیم رضایت خوانندگان محترم را جلب کنیم.

كليات تحقيق